

Žensko življenjepisje – večkratno izobčen diskurz

Izhodišča feministične teorije, ki so tu relevantna, se dajo strniti v nekaj poenostavljenih teoremov: Ženska je po Freudu kastriran moški, moški z napako, deficitaren moški; ker ji po žaljivem odkritju preostane le malo libida, označujejo "normalno" žensko osebnost pasivnost, mazohizem in kompenzatorni narcisem. Freud ženski med drugim odreka lastno spolnost, Lacan pa ugotavlja, da se mora ženska vedno definirati preko drugega, nima subjektivnosti, saj nima lastnega jezika, je poosebljeno poželenje/želja drugega. Luce Irigaray to pozicijo povzame in jo radikalizira skoraj do absurda, da bi si od tod priborila prostor za žensko imaginarno in subjektivnost: V patriarhalni družbi, kjer oblast "očeta" želi izriniti žensko in njeno moč kot (re)producentko življenja, sam sebe pa usidrati kot izvir biti, mora ženska prevzeti vlogo ogledala, sluge brez identitete, ki podpira moško subjektivnost in istočasno prevzame vse tisto nezaželjeno in v kolektivno pozabo potisnjeno, ki bi ga lahko ogrožalo. Če je ženska torej znotraj simboličnega reda nična, tudi nima mesta, od koder bi lahko govorila, od koder bi lahko pisala, saj se lahko poslužuje le jezika, ki ga določa ime očeta. (Avto)biografsko pisanje žensk je torej dvojno "nemogoče"; ker ženska kot subjekt ne obstaja, tudi ne more biti subjekt zgodovine; ker nima mesta, od koder bi lahko govorila, tudi nima mesta kot avtorica.

Ta klišejski povzetek je potreben, da nazorneje izrazim tezo, ki bi jo želela ponuditi v razpravo: Podobno kot ženski diskurz je (avto)biografski diskurz "histeričen". Ta smela, morda provokativna ali pa smešna misel se mi je porodila ob branju knjige Nore ženske, zbirke življenjepisov slavnih žensk, ki so vse končale v norišnici oziroma v osamitvi. Kar so doživele na lastni koži, je seveda, če imamo v mislih Foucaultovo študijo o norosti, dosledna izpeljava izključitve iz družbe vseh tistih, ki so moteči, ker se ne držijo "pravil igre" ali katerih oblast in moč si želijo prilastiti drugi (v knjigi je to prikazano na primeru kraljice Ivane Blazne). Saj pomeni, kot pravi Sibylle Duda uvodoma: Ženska norost (...) protest zoper vlogo, ki jo morajo igrati ženske. V norosti se kaže ustvarjalnost njihove nemoči. Prototip kreativne ženske je histeričarka.

Foucault je seveda še opozoril na drugo značilnost zahodne kulture in resnice o seksu, na dolžnost do priznanja, na vse mehanizme in inštitucije, ki si jih je zahodni svet izmislil, da bi izsilil intimno resnico in na tak način – s prepovedjo in razkritjem – ustvaril razdvojeno slo: spoved, vzgojo,

zasliševanje, pogovore med otroki in starši, zdravniki in pacienti in končno – psihoanalizo. V milejši obliki, toda nič manj intenzivno, nam je ta sla znana tudi kot užitek pri pripovedovanju in poslušanju življenjskih prigodkov; sla po senzacijah, radovednost in kup drugih vzgibov pa zaposluje medijsko industrijo “razkrivanja resnice” slavnih ljudi. Z naslovnici na stojnicah in na knjižnih policah, z ekrana se nam nasmihajo znani obrazi iz jet-seta ali šov biznisa in nas s spretno formuliranimi obljubami o razkrivanju najosebnejšega vabijo k nakupu. Kar je bila v preteklosti etično-didaktična funkcija življenjepisa, namreč da nudi posnemanja vredne vzornike, je sedaj zdrsnilo v medije, je pristalo pri prikazovanju življenj iz druge in tretje roke, ki jih voyerstva željna publika požira ne glede na njihovo fikcionalnost.

Življenjepisni žanri so seveda na ta račun doživeli precejšen upad svoje družbene relevantnosti, nikakor pa ne svoje popularnosti. Bežen pogled v knjigarne, na knjižne sejme ali recenzijske strani časopisov zadošča, da ugotovimo, kako vztrajno se življenjepis drži na knjižnem trgu in v zavesti bralcev, kljub temu da so ga stroke, predvsem literarna veda in zgodovinske, porinile na rob slovstva, ki je vredno upoštevanja. (Ta marginalizacija pa z žensko izrinjenostjo ni dobro primerljiva, saj je le-ta trajna, ona pa omejeno zgodovinska.) Ob branju Norih žensk sem preizkusila na sebi, kar sem proučevala v daljšem obdobju: “indiskretni šarm” življenjepisa, ki privlači tudi tam, kjer je napisan klišejsko, manipulativno ali celo diletantsko, saj razkriva naše želje, projekcije in strahove. Čar (avto)biografskega pripovedovanja pa izvira iz možnosti, ki jih nudi njegovo sprejemanje: Bralec/bralka lahko namreč istočasno (ne le zaporedno ali hierarhično razčlenjeno) realizira nasprotujoče si funkcije jezika – tu vera v resničnost povedanega oziroma napisanega in zavest o konstruiranju življenjskih zgodb. Ta moja druga teza o dvo- ali večtirnem branju temelji na ambivalentni strukturi žanrov prav tako kot na nasprotujočih si potrebah publike.

Toda – vrnimo se k histeričnemu diskurzu: T.i. “Tradicionalna (avto)biografska paradigma” potrjuje v zaostreni obliki pravila oziroma principe simboličnega reda, prav tako, kot ga v pretirani, patološki, meri potrjuje histerična ženska z znaki svoje bolezni in s svojim trpljenjem, da bi se kaznovala za svojo destruktivno željo po rušenju simbolnega reda. S strogim načelom poenotenja kontingentnega, heterogenega in neenakovrednega, torej iz nepovezanega skupka raznolikih sestavin, ki jih imenujemo življenje, naredi tradicionalna (avto)biografija osmišljeno, povezano, logično celoto, ustvari “osebno identiteto”; preko zamenjave lingvistične kategorije zaporednosti in logične kategorije posledičnosti pa ji nadene videz naravne zakonitosti. Življenjski prikaz, ki je v osnovi vedno retrospektiven, temelji na izključitvi vsega “motečega”, predvsem pa skuša zakriti razporoko med “historijo” in “fikcijo”, tako kot skuša histeričarka skriti razpoko v realnem, ki jo razkriva njena “norost”.

Prav presenetljivo je, da so ženske v preteklosti, predvsem v devetnajstem stoletju in potem spet intenzivneje v času emancipacijskih in feminističnih gibanj segale ravno po širših življenjepisnih žanrih, h katerim lahko prištevamo tudi pisma in dnevniške zapise – ker niso imele dostopa do tradicionalnih literarnih izraznih sredstev in besedilnih vrst. Samozavedanje in

iskanje lastne subjektivnosti je potekalo (in delno še poteka) s pomočjo ubesedovalnih postopkov in besedilnih struktur, ki izostreno ponazarjajo homogenost, enovitost in neprepustnost faličnega v obliki nezamenljive individualnosti. Resda so bili življenjski žanri kot umetniško manjvredni (ker so pretežno referenčni in ne dovolj polivalentni) izobčeni iz literarnega zvrstnega kanona (predvsem v nemškem govornem prostoru, ki ima moten odnos do "realizma"). Velika prednost (avto)biografskega pa je njegova fleksibilnost kljub prototipični togosti, ki izhaja iz že prej omenjene strukturalne in funkcijske ambivalentnosti (avto)biografskega ter specifičnih recepcijskih zmožnosti, ki so botrovale nastanku t. i. "alternativne" in nato še "postmoderne paradigme". Da je življenjepiski diskurz razgradljiv v formi histeričnega diskurza, s tem da kaže ne le na lastno konstruiranost, temveč tudi na napake v konceptu subjektivnosti in identitetnega pojmovanja, o tem ni dvoma, toda vprašljivo je, ali je sposoben prenesti spremembe, kot si jih zamišlja Luce Irigaray v zvezi z ustvarjanjem ženske subjektivnosti in imaginarnega; saj pojmuje žensko kot propustno, tekočo, kot bitje, ki povečuje svoj užitek s prehajanjem iz enega v drugega in ne identifikacijo s kom.

Ne nazadnje bi se bilo treba v teh razmišljanjih dotakniti tudi pomena, ki ga ima pojem "avtobiografija" v okviru derridajevske dekonstrukcijske teorije. Naj spet poenostavljeno povzamem: Vsa literatura je v njegovih očeh avtobiografska, ker se pisec oziroma pisateljica skuša s svojim besedilom, predvsem pa z njegovo koherentnostjo in z ustvarjanjem smiselne celote, postaviti kot "avtor", t. j. kot izvor in lastnik besedila, toda njegov poskus se vedno izjalovi, saj se znajde v potujitveni mreži jezika in v intersubjektivnem zrcaljenju. Vse pisanje je torej "avtobiografsko", pri čemer se avtorski subjekt zgubi, "ponikne". Pojma avtobiografskega in ženskega pisanja se stapljata, ker je jezik pojmovan kot mesto neskončne cirkulacije znakov, kroženja, ki proizvajata smisle in v katerem se spreminjajo.

Na koncu se poraja bistveno vprašanje, kako spremeniti življenjepiski diskurz, da bi upošteval in vključeval oziroma tudi soustvarjal kraj, od koder lahko ženska govori v svojem imenu: Obvezujočih rešitev na to željo sicer še ni (in jih tudi ne more biti), toda smer in možnosti so nakazale pomembne (in manj pomembne) pisateljice in pesnice, recimo Virginia Woolf, Ingeborg Bachmann, Marguerite Duras, Sylvia Plath, Helene Cixous in številne druge.

Neva Šlibar (Slovenija): profesorica na Univerzi v Ljubljani. Objavlja v več revijah in časopisih: *Naši razgledi*, *Ekran*, *Delo*. Je strokovnjakinja za literarno biografijo. Avtorica knjige *Struktura in funkcija literarne biografije* (1993).